Lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul
- operă a unui gorjean -

Cosmin Vilău

Cultura veche românească a slujit nevoilor spirituale ale poporului. Operele rămase ne sunt mărturie ale preocupării înaintaşilor noştri în domeniul cultural şi până acum lucrările lor – în manuscris sau tipărite – s-au păstrat cu sfinţenie grija persoanelor în mâna cărora s-au aflat fiind foarte mare.

Dacă în activitatea culturală avem reprezentanţi din mai toate părţile ţării nu trebuie să neglijăm activitatea culturală a gorjenilor de pe rodul muncii cărora au rămas până astăzi lucrări de o valoare inestimabilă. Nu vom menţiona pe cei care au activat în domeniul cultural dar vom atrage atenţia asupra unei persoane şi a muncii sale – monahul Mardarie Cozianul.

În istoria culturii româneşti Mardarie Cozianul este cunoscut ca fiind autorul unui *Lexicon slavo-român şi tâlcuirea numelor din 1649*[1].

În cele ce urmează vom face o dare de seamă asupra lui Mardarie Cozianul şi a operei sale.

Persoana lui Mardarie Cozianul

Nu cunoaştem anul naşterii sale, nici familia. În orice caz în 1649 când a redactat lexiconul trebuia să fie cel puţin la deplină maturitate. În ceea ce priveşte originea sa, Grigorie Creţu pe baza unor argumente lingvistice a concluzionat că Mardarie este gorjean de origine[2]. Nu cunoaştem însă locul unde s-a născut în Gorj şi nici familia. Nota finală din lucrare ne arată câteva lucruri despre el. Astfel era monah simplu deci nu preot la mănăstirea Cozia. Nu ştim cum a ajuns aici. Ocupaţia sa era de pisar. În evul mediu prin pisar înţelegem acea persoană însărcinată cu scrisul fie în cancelarii domneşti fie în mănăstiri, episcopii sau mitropolii. Termenul provine din slavonul **писати** = a scrie, aşadar pisar însemnează scriitor.

Lucrarea sa

Din cele menţionate mai înainte vedem că este un *lexicon*; o denumire

www.cimec.ro / www.muzeugorj.ro

dată uneori pentru dicționar. Atât *lexiconul* cât și dicționarul au următorul înțeles științific: „Dicționarul prezintă în principiu cuvintele unei limbi aranjate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) și explicate în aceeași limbă sau tradusă în alta. În loc de dicționar se mai spune uneori și *lexicon* cuvânt de origine greacă – înțelesul celor două cuvinte fiind același (*lexiconul* care se folosește mai mult pentru dicționar de proporții mari sau dicționare tehnice)"[3]. Scopul pentru care a fost redactată această lucrare a fost de a sluji traducerilor din slavonă în românește.

În cursul evului mediu principalele limbi de cultură erau greaca, latina, ebraica, slavona veche și slavona (de diferite redacții), limbi în care se slujea și în Biserică. La fel s-a întâmplat și la noi la românii din secolul X slavona a devenit limbă de cult și de cancelarii domnești rămânând până în secolul XVI când treptat este înlocuită cu limba română din Biserică. Dar tot atunci oamenii de cultură au înțeles necesitatea alcătuirii unor lexicoane care să-i ajute la traducerea cântărilor de slujbă din slavonă în românește. Prima lucrare de acest fel a fost *Fragmentul de la Belgrad* din secolul XVI iar a doua a fost un *Vocabular biblic sârbesc – românesc* din secolul XVIII. Amândouă lucrările se păstrează însă fragmentar.

Cercetările au lansat ipoteza (pe baza argumentelor lingvistice și a faptului că Belgradul era aproape de Oltenia) că autorul acestei lucrări ar fi putut fi oltean.

A treia lucrare de acest fel este *lexiconul* lui Mardarie Cozianul fiind totodată și prima lucrare păstrată integral și, prima lucrare unde avem argumentarea precisă că a fost lucrată în spațiul românesc și prima lucrare datată exact cu anul lucrării. Acest lucru ne este argumentat de nota finală a lucrării:

СЇи лєѯикѡ(н) исписа(х) многогрѣ(ш)нїи монах(х) ма(р)дарїє писа(р) съ повєлѣнїє(м) и съ бл(с)вєнїє(м) ц҃а н҃ашєго к҃(р) стєфа(н) їгꙋмє(н) т҃ ста а҃ монастир(р) козїи идє(ж) є(с) хра(м) ста а҃ тр(о)цє въ дн҃и бл҃гоч(с)тивого и х҃р(с)толюбивого ї (н) маѳєи бъсъраб҃ вєлицаго воєвода и при дни҃ арх їєп(с)кпь и митро(п)ли(т) к҃(р) стєфа(н) въсє зємли оугровлахискои бъ лѣто ҂ зрнз и съвръш (с) въ м(с)ць ма(ї) кв҃ дн҃и

traducere:

"Acest lexicon (l)-am transcris[eu] multpăicătosul monah Maradrie pisar cu porunca și binecuvântarea părintelui nostru Kir Ștefan egumen

www.cimec.ro / www.muzeugorj.ro

la sfânta mănăstire Cozia unde este hram Sfânta Troiță în zilele binecuvântătorului și de Hristos iubitorul Ion Matei Basarab mare voievod și în zilele arhiepiscopului și în zilele arhiepiscopului și mitropolitului Kir Ștefan a toată țara Ungrovalahiei în anul 7157. Și s-a sfințit în luna mai 22 zile."

Cartea cuprinde 199 foi sau 398 pagini având 4575 de cuvinte cu traducerea lor în limba română, iar în unele cazuri cum este și în exemplul numelor se face și tâlcuirea lor.

- ***Cunoștințele de slavonă ale lui Mardarie Cozianul***

O problemă care se iveşte asupra subiectului de faţă constituie cunoştinţele de slavonă ale lui Mardarie Cozianul. Pornind de la faptul că nota finală a lucrării "*cuprinde o seamă de greşeli*". Grigorie Creţu concluzionează că Mardarie Cozianul *"nu ştia bine slavoneşte"*. Dar afirmaţia lui Grigorie Creţu nu poate sta în picioare pentru că aici suntem în redacţia românească a limbii slavone cu anumită particularităţi care nu le întâlnim în nici una din redacţiile limbii slavone.

Astfel faptul că **МАРДАРЇЄ** Trebuia scris **МАРДАРЇN** se explică prin folosirea elementului românesc **МАРДАРЇЄ**.

Cuvintele **СТЄФА(N) ЇГѸМЄ(N) ЇѾ(N) МАТЄИ ЬЪСАРАБѮ ВОЄВОДА А РХЇЄ(С)КПЬ И МИТРО(Р)ЛИ(Т) СТЄФА(N)**

după Grigorie Creţu trebuiau puse la genitiv aşadar să aibă terminaţiile - **NИ**; - **NИ**; - **NИ** **ЇѦ**; **БЫ**; **ДЫ**; **NИ**; **ТИ**; **NИ**[4]. Dar aici vedem dominarea elementelor româneşti:, *Egumen, Ion, Matei, Basarab* (cu vocala **Ѯ** scrisă datorită numai tradiţiei grafice şi fără a avea valorile fonetice din vechea slavă)[5] *arhiepiscop* şi *mitropolit*.

Formula **Т СТИЙ МОНИСТИ(Р) КОЗЇИ** ar fi trebuit să fie **СВѦТИГО МОНИСТЫРИ КОЗЇѦ**[6]. Aici este o conotaţie românească tradusă prin "*de la sfânta mănăstire Cozia*" este element românesc de toponomastică. Aici vedem apariţia "*cazului general*" când propoziţia joacă un rol determinant[7]. La fel se întâmplă şi în formula **ВЪ М(С)ЦЬ МИ(Ї)** = luna mai.

Grigorie Creţu mergând mai departe arată că *"mai toate greşelile lui Mardarie provin din necunoştiinţă îndestulătoare a limbile slave, în special a sintaxei şi sub influenţa limbii lui materne"*[8].

Dar afirmaţiile lui Grigorie Creţu se datorează faptului că el nu era un bun cunoscător al slavonei româneşti, după cum menţionează pe coperta cărţii era profesor la liceul Matei Basarab din Bucureşti şi nu putem să-l aşezăm pe

www.cimec.ro / www.muzeugorj.ro

el lângă marii slavişti contemporani lui: B.P. Haşdeu, Ioan Bogdan, Gh. Ghibănescu, Ilie Bărbulescu etc. Pe de altă parte el traduce greşit cuvântul **ИСПИСАЙ**(X) prin cuvântul *"am extras"* şi nu prin *"am transcris"* formulă de aorist asigmatic persoana I singular; pe de altă parte existenţa prepoziţiei **ис** dă verbului **писати** o valoare perfectibilă arătând că această lucrare a fost scrisă în întregime de Mardarie Cozianul.

Gh. Ghilănescu afirma astfel despre pisarul român *"pisarul ca cunoscător al limbii slave mai mult din practică era departe de a fi stăpân absolut pe dânsa şi a concepe ideea în slavoneşte ci deseori munca lui se reducea în traducerea într-o limbă străină nişte idei concepute în româneşte"*[9].

Pentru că tot cercetăm un gorjan notăm aici şi afirmaţia lui Alexandru Ştefulescu: *"în mai toate actele slavone redactate de diacii români se întâlnesc gândiri întregi, cuvinte şi terminaţiuni de cuvinte româneşti îmbrăcate în haină slavonă"*[10]

Aşadar Mardarie Cozianul nu putea fi un om cu cunoştinţe puţine pentru că el a scris în redacţia românească a limbii slavone. *A nu fi stăpân absolut pe limba slavonă nu este tot una cu a nu avea cunoştinţe îndestulătoare.* Acest fapt este întărit şi de următoarel argumente.

1) El este ales de egumenul Ştefan să redacteze lexiconul ceea ce arată că avea cunoştinţe îndestulătoare;
2) Lexiconul său deşi este redactat după al lui Berinda totuşi impune traducerea din slavonă în română ceea ce arată că era o persoană capabilă în filologie.

X

X X

Lucrarea gorjanului Mardarie Cozianul este întâia mare lucrare a lexicografiei româneşti păstrată integral şi prima lucrare lexicografică în care cunoaştem numele autorului.

Lucrarea sa pătrunde în domeniul filologiei şi slavisticii româneşti fapt care arată că Mardarie Cozianul este primul filolog şi primul slavist român cunoscut cu numele în stadiul actual al cercetărilor.

Bibliografie:

1. Comanechera Ana – *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicţionare?*, Bucureşti, 1970;
2. Bogdan Damian P. – *Caracterul limbii, textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946;
3. Mardarie Cozianul – *Lexicon slavo-român şi ticluirea numelor din 1649*,

www.cimec.ro / www.muzeugorj.ro

publicat cu studiu, note şi indicele cuvintelor româneşti de Grigorie Creţu, Bucureşti, 1900.

4) Olteanu Pandele şi Co. – *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, 1975.

NOTE:

[1] Lucrarea a fost publicată cu studiul şi indicele cuvintelor româneşti de Grigorie Creţu profesor la liceul Matei Basarab – Bucureşti, 1900.
[2] Grigorie Creţu, *op. cit,* p. XIII
[3] Ana Camarache, *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicţionare?*, Bucureşti, 1970, p. 5.
[4] Grigorie Creţu, *op. cit, pp. 67-68.*
[5] Lucia Djana Diaconiţă, *Redacţia românească a limbii slavone* în *Slava veche şi slavona românească*, pp. 266 – 267.
[6] Grigorie Creţu *op. cit.,* p. 67.
[7] Lucia Djama Diaconiţa, *op. cit.* p. 274.
[8] Grigorie Creţu, *op. cit.*, p. 68.
[9] Gh. Ghibănescu, *Uricariul*, XXIII, *apud,* D. P. Bogdan, *Caracterul limbii, textelor slavo-române,* Bucureşti, 1946, p. 11.
[10] Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române, relative la Gorj,* Târgu Jiu 1906, p. 6, apud D.P. Bogdan, *op. cit.* p. 11

www.cimec.ro / www.muzeugorj.ro